

СЕКЦІЯ: ПЕДАГОГІКА

УДК 37(477)(091)

Антонець Наталія Борисівна
Інститут педагогіки НАПН України
(Київ)

ІСТОРИЧНИЙ ВИМІР ТРАНСФОРМАЦІЙ У СФЕРІ ОСВІТИ УКРАЇНИ: ВЕЧІРНІ ШКОЛИ СІЛЬСЬКОЇ МОЛОДІ ЯК НОВИЙ ТИП ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ У ПІСЛЯОКУПАЦІЙНИЙ ПЕРІОД (1943–1950)

Анотація. У статті висвітлено обставини виникнення в системі народної освіти України (середина 1940-х рр.) нового типу навчальних закладів – вечірніх шкіл сільської молоді. На основі нормативно-правових документів аналізуються основні засади функціонування цих закладів освіти у післяокупаційний період (1943-1950).

Ключові слова: історія розвитку системи народної освіти України, освіта дорослих, загальна середня освіта, вечірня школа сільської молоді.

Abstract. The article describes the circumstances of the appearance in the system of education in Ukraine (mid 1940s) new type of schools – evening schools for rural youth. Based on regulatory documents analyzes the basic principles of functioning of this educational institutions after period of occupation (1943-1950).

Keywords: the history of the development of the system of national education of Ukraine, education of adults, secondary education, evening schools for rural youth.

Сучасні пошуки раціональних шляхів реформування освіти потребують осмислення процесу розвитку цієї галузі в Україні. Важливою педагогічною проблемою протягом другої половини ХХ ст. як в усьому Радянському Союзі, так і в Українській РСР була освіта дорослого населення. Особливої актуальності ця проблема набувала через складні історичні обставини. Різним аспектам дослідження досвіду освіти дорослих присвячені публікації Л. Вовк, Т. Десятова, І. Литовченко, Л. Лук'янової, О. Мартіросян, О. Сергеевої, Л. Сігаєвої, Є. Тонконогої та ін. Метою нашої розвідки став огляд основних позицій у процесі становлення в Українській РСР мережі шкіл, перед якими стояло завдання надати загальну середню освіту працюючій сільській молоді.

Як відомо, внаслідок німецької окупації народне господарство Української РСР було повністю зруйновано. Оскільки значна частина дорослого населення перебувала на фронті або в евакуації, з початком повернення у 1942 – 1943 рр. українських земель у склад СРСР відбудова народного господарства на цій території великою мірою лягла на плечі підлітків. Це породжувало, зокрема, необхідність створення спеціальної системи шкіл, що були б призначені для навчання та виховання молоді, яка задіяна у сільському господарстві.

Мережа вечірніх шкіл сільської молоді почала створюватися на виконання постанови Ради Народних Комісарів Союзу РСР від 6 липня 1944 р. (продубльовано РНК Української РСР аналогічною постановою 9 серпня того ж року) [1]. Ці навчальні заклади призначалися для молоді та підлітків з 14 років, які бажали здобути освіту без відриву від сільськогосподарських робіт. В Україні діяло Положення про вечірні школи сільської молоді, яке розробив Народний комісаріат освіти РРФСР, а влітку 1944 р. затвердила РНК Союзу РСР. Згідно з цим документом метою таких шкіл було надати початкову (в обсязі 1–4 класів) та семирічну (в обсязі 1–7 класів) освіту, а також «виховати молодь у дусі безмежної любові до Батьківщини і відданості радянській владі» [2, с. 10]. У місцевостях з незначною кількістю відповідного контингенту учнів могли відкриватися окремі вечірні класи в залежності від загальноосвітньої підготовки бажаючих в них навчатися. Зарахування у той чи інший клас відбувалося згідно з документом вступника про освіту. Якщо документа не було, майбутній учень складав іспит, під час якого з'ясовувався рівень його знань.

У Положенні зазначалося, що основною формою організації навчальної роботи у вечірній школі сільської молоді є урок. Заняття (5 днів на тиждень по 4 години) проводяться вчителем відповідно до розкладу у класі з постійним (не більше 20 осіб) складом учнів, де спільно навчаються юнаки та дівчата. Тривалість навчального року дорівнювала 25 тижням, його початок і закінчення залежали від місцевої специфіки сільськогосподарських робіт (в Україні це був період з 1 жовтня по 1 квітня [3]. У 4–7 класах навчальний рік завершувався екзаменами. Навчальні плани, програми, а також форму свідоцтва про закінчення вечірньої школи сільської молоді затверджували наркомоси союзних республік, у віданні яких знаходилися ці навчальні заклади.

1 вересня 1944 р. газета «Радянська освіта» інформувала своїх читачів про зміст наказу народного комісара освіти Української РСР Павла Тичини «Про організацію вечірніх шкіл колгоспної молоді». У наказі нарком освіти УРСР зобов'язав завідуючих обласними відділами народної освіти до 10 вересня визначити необхідну кількість шкіл нового типу в кожному районі, а там, де буде мало учнів, відкрити вечірні класи. Також газета повідомляла, що Народний комісаріат освіти УРСР розіслав на місця Положення про вечірні школи сільської молоді, яке було затверджене Радою Народних Комісарів СРСР [4].

Проте тяжкі умови воєнного та повоєнного часу ускладнювали як відбудову зруйнованої системи освіти України, так і створення мережі нових навчальних закладів. У більшості вечірніх шкіл сільської молоді в перші роки існування цього типу навчальних закладів не працювали опалення та освітлення, не було достатньої кількості столів, стільців, іншого обладнання. Обласні відділи народної освіти були не в змозі повністю забезпечити їх навчальними планами, програмами, методичними рекомендаціями, підручниками, посібниками, необхідним шкільним письмовим приладдям, укомплектувати педагогічними кадрами. У результаті поганої організації навчального процесу частина шкіл невдовзі після відкриття припиняла роботу, а ті, які функціонували, працювали незадовільно – учні засвоювали

навчальний матеріал на низькому рівні, переставали відвідувати заняття, багато нарікань викликала дисципліна тощо [5].

Партійне керівництво та уряд СРСР (і, як наслідок, керманічі Української РСР) цілеспрямовано організовували активну роботу щодо вирішення зазначених проблем. Так, у постанові Ради Міністрів УРСР від 21 вересня 1946 р. «Про роботу вечірніх шкіл робітничої та сільської молоді УРСР в 1946/47 навчальному році» підкреслювалося, що боротьба за стабільність контингентів кожної школи селянської молоді, кожного їх класу, за піднесення якості навчально-виховної роботи у цих навчальних закладах повинна бути одним із важливих завдань місцевих Рад депутатів трудящих, Міністерства освіти УРСР та його органів на місцях [6]. Для державних владних структур актуальність цієї вимоги була очевидною. Адже країна, втративши значну частину населення внаслідок жорсткого терору 30-х рр. та кровопролитної боротьби з німецькою армією, починала відбудовувати зруйноване війною народне господарство на новому технічному рівні, а тому гостро потребувала швидкого відновлення освіченого людського ресурсу, причому як кваліфікованих робітників, так і спеціалістів з вищою освітою. Зокрема, у 1946 р. уряд республіки зобов'язав Наркомат місцевої промисловості УРСР виготовити спеціально для шкіл сільської молоді 20 тис. газових десятилінійних ламп, які Укоопспілка разом із 40 тис. штук стекел для них та 25 тонами гасу повинна була доставити на місця [7, с. 24].

Упорядкованню керівництва системою вечірньої освіти сприяла постанова РНК СРСР «Про заходи щодо покращення роботи шкіл робітничої та сільської молоді» (лютий 1946 р.) Так, вона передбачала створення при наркоматах союзних республік управлінь, а в обласних та міських (міст республіканського підпорядкування) відділах народної освіти секторів шкіл робітничої та сільської молоді і шкіл дорослих. Також згідно з цим документом у штати районних і міських відділів народної освіти вводилась посада інспектора вечірніх шкіл (8 березня того ж року відповідні розпорядження було зроблено у постанові РНК УРСР і ЦК КП(б)У «Про поліпшення роботи вечірніх шкіл робітничої та сільської молоді в Українській РСР» [Там само]). Перед органами народної освіти ставилося завдання укомплектувати школи вчительським кадрами, забезпечити їх програмами, методичними рекомендаціями, підручниками, посібниками, письмовим приладдям. Ці заходи мали створити педагогічні умови для поліпшення навчального процесу, підвищенню якості викладання учителями навчальних дисциплін і, відповідно, покращенню засвоєння програм учнями.

Навчальний план школи сільської молоді з українською мовою навчання [8, с. 17].

	Назва предмета	Кількість годин на навчальний тиждень													
		1 кл.		2 кл.		3 кл.		4 кл.		5 кл.		6 кл.		7 кл.	
		I	II	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II
		Півріччя													
		I	II	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II
1	Українська мова	1	1	9	8	9	9	6	5	3	3	2	2	2	2
	Літературне читання	2	1							2	2	2	2	2	2
		-	-	-	-	-	-	-	-	2	2	2	2	2	2

2	Російська мова Літературне читання	-	-	3	3	5	5	4	4	2	2	2	2	1
		-	-	-	-	-	-	-	-	2	1	1	1	1
3	Каліграфія	2	2	2	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-
4	Арифметика	6	7	6	7	6	6	5	5	3	3	1	1	-
5	Геометрія	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	2	2	2
6	Алгебра	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	1	2
7	Природознавство	-	-	-	-	-	-	1	2	1	2	1	2	1
8	Історія	-	-	-	-	-	-	2	2	2	2	2	1	2
9	Конституція СРСР і УРСР	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
10	Географія	-	-	-	-	-	-	2	2	2	2	1	2	1
11	Фізика	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	2	2
12	Хімія	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
13	Іноземна мова	-	-	-	-	-	-	-	-	2	2	2	2	1
	Р а з о м	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Вечірні школи для молодих жителів села також мали велике державно-політичне значення як важливий засіб ідеологічного виховання, про що систематично зазначалося в партійних і урядових постановках. «Вести наполегливу роботу по озброєнню учнів марксистсько-ленінським світоглядом, виховувати їх в дусі радянського патріотизму і радянської національної гордості, вести непримиренну боротьбу з будь-якими проявами українського буржуазного націоналізму та низькопоклонства перед іноземщиною. Забезпечити в школах сільської молоді глибоку пропаганду політики більшовицької партії і радянського уряду в піднесенні соціалістичного сільського господарства, ознайомлення учнів з вченням Мічуріна – Лисенка, досвідом і досягненнями передовиків сільського господарства – Героїв Соціалістичної Праці і на цій основі допомогти учням шкіл стати свідомими, теоретично озброєними і активними борцями за дальше зміцнення соціалістичного сільського господарства, за збільшення урожаїв на колгоспних і радгоспних ланах», – це вказівки з постанови Ради Міністрів УРСР «Про поліпшення роботи вечірніх шкіл робітничої та сільської молоді в Українській РСР» від 29 вересня 1948 р. [9, с. 35].

Зауважимо, що виконання органами Народного комісаріату освіти республіки, керівниками підприємств та колгоспів рішень урядів СРСР та УРСР щодо роботи шкіл робітничої і селянської молоді перевіряв у тому числі Народний комісаріат державного контролю УРСР. Завдяки комплексу вживаних заходів у 1950 р. в Україні діяло вже 4 896 навчальних закладів таких типів, у них навчалось 286,56 тис. чоловік [10, с. 61].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Про організацію вечірніх шкіл сільської молоді: постанова Ради Народних Комісарів СРСР від 6 липня 1944 р. // Збірник керівних матеріалів про школи робітничої та сільської молоді / упоряд. М. М. Шаповал, Д. Є. Верховий. – Київ; Львів: Рад. школа, 1949. – С. 8–9.
2. Положення про вечірні школи сільської молоді: затверджено постановою Ради Народних Комісарів 6 липня 1944 р. // Там само. – С. 10–12.
3. Про зміну строків навчання у вечірніх школах сільської молоді УРСР: постанова Ради Міністрів УРСР від 22 серпня 1946 р. // Там само. – С. 27.
4. Вечірні школи колгоспної молоді: В Наркоматі УРСР // Радянська освіта. – 1944. – 1 верес.
5. Про роботу вечірніх шкіл робітничої та сільської молоді УРСР: постанова РНК УРСР і ЦК КП(б)У від 23 лютого 1945 р. // Збірник керівних матеріалів про школи робітничої та сільської молоді / упоряд. М. М. Шаповал, Д. Є. Верховий. – Київ; Львів: Рад. школа, 1949. – С. 20–21.
6. Про роботу вечірніх шкіл робітничої та сільської молоді УРСР в 1946/47 навчальному році: постанова Ради Міністрів Української РСР від 21 вересня 1946 р. // Там само. – С. 25–27.
7. Про поліпшення роботи вечірніх шкіл робітничої та сільської молоді в Українській РСР: постанова РНК УРСР і ЦК КП(б)У від 8 березня 1946 р. // Там само. – С. 22–25.
8. Навчальні плани шкіл сільської молоді УРСР на 1948/49 навчальний рік // Там само. – С. 16–18.
9. Про поліпшення роботи вечірніх шкіл робітничої та сільської молоді в Українській РСР: постанова Ради Міністрів УРСР від 29 вересня 1948 р. // Там само. – С. 33–36.
10. Черкашин Л. В. Загальне навчання в Українській РСР (1917 – 1957) / Л. В. Черкашин. – К.: Рад. школа, 1958. – 64 с.